DOI: 10.19195/0137-1150.163.33

ANNA HORNIATKO-SZUMIŁOWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

anna.horniatko@wp.pl

Мотиви старості в творчості Василя Симоненка (нарис проблематики)

З-поміж споконвічних літературних образів, мотивів, сюжетів особливе місце займає *старість*. В українській літературі традиційно шанобливе й лагідне ставлення до похилого віку людей, зокрема батьків, зображено в усній народній творчості. У піснях старенька мати — голубка сивенька, сивая зозуленька, горлиця, батько — голуб сизокрилий тощо. Повага до старших вважається в народі рисою притаманною чесній людині. Цю традицію успадкувала література. Іще в *Повчанні дітям* князь Володимир Мономах, який адресував його не лише дітям, а й усім нащадкам князівсько-боярського стану, підкреслював: „Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів [...] при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися [...]”¹.

Рецепт на „добру старість” подав у своїх афоризмах Григорій Сковорода, пишучи: „Наступний, весело освітлений день — плід учорашнього, так само як добра старість — нагорода гарної юності”². У своїй *Книжечці, що називається Silenus Alcibiadis, тобто Ікона Алквіадська* (1776), Сковорода подає як приклад „солодкої старості” давньогрецького філософа Солона, який „і старіючи, кожен день відкушує щось від споживаних усіма, але не вичерпуваних насолод, які зігрівають і живлять сердечні думки, як весняне сонце кожную істоту”³.

Тарас Шевченко з особливою пошаною ставиться до людей похилого віку та їхнього життєвого досвіду й мудрості. З глибокою симпатією опи-

¹ Цит. за: *Із повчання Володимира Мономаха дітям*, <http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/DAVNJA/legenditapamjatkidavnogoIIIII.txt>.

² Цит. за: *Крилаті думки із трактатів та листів Григорія Сковороди*, <http://www.dnpgov.ua/id/1890/?PHPSESSID=16610d2afd2c5af8dced7858dda10a3a>.

³ Г. Сковорода, *Книжечка, що називається Silenus Alcibiadis, тобто Ікона Алквіадська (Ізраїльський змій)*, [в:] його ж, *Пізнай в собі людину*, пер. М. Кашуба, пер. поезії В. Войтович, Львів 1995, с. 344.

сує старого перебендю з однойменного вірша (*Перебендя*, 1839): „Перебендя старий, сліпий,/ Хто його не знає?/ Він усюди вештається/ Та на кобзі грає. А хто грає, того знають/ І дякують люде: „Він їм тугу розганяє, / Хоть сам світом нудить”⁴. Свою вдячність діду Іванові, від якого малий Шевченко багато навчився, і зокрема пізнав історію Коліївщини, висловив в епілозі до славнозвісної поеми *Гайдамаки* (1841): „Спасибі, дідусю, що ти заховав/ В голові столітній ту славу козачу:/ Я її онукам тепер розказав”⁵. Але традиційно найбільшу увагу Шевченко приділяє знедоленим жінкам, у тому числі старим удовам. Так, наприклад, в poemі *Сова* (1844), в основу якої Шевченко поклав свої враження від подорожі Україною 1843 р. (тоді також поет виконав рисунок *Вдовина хата на Україні*⁶, яка близька до рекрутських пісень⁷), зображена трагічна доля старої матері-вдови. Стара жінка двічі скривджена життям: передчасною смертю чоловіка, і згодом несправедливою рекрутчиною, що позбавила її єдиного сина і призвела до божевілля. З великим співчуттям Шевченко описує вдовине терпіння („Скалічені старі руки/ До Бога знімала”⁸). Страшне горе старої матері зображене не як особисте її нещастя, а як соціальна трагедія вдови-наймички, що „набирає алегоричного характеру, стає символом горя, страждань народу”⁹.

Образ старого бандуриста з першого українського історичного роману *Чорна рада* (1845) Пантелеймона Куліша — це образ „чоловіка Божого”, якого радо вітають у кожній козацькій родині, слухають його мудре слово. Своїми піснями та молитвами він зцілює душі людей. Носієм кращих рис характеру є і старий запорожець Пугач, який стоїть на сторожі доброго імені й честі козацтва.

Питання *старості*, *старіння* і пов’язана з ним проблема „зайвого рота” хвилювала багатьох письменників зламу XIX/XX століть. Потрясаюча силою образності новела фундатора імпресіонізму в українській літературі Михайла Коцюбинського *Що записано в книгу життя* (1911) відображає трагедію синівського вибору між любов’ю до матері та бажанням вижити самому і врятувати родину від голодної смерті. У героя, який вирішив залишити матір на певну смерть у зимовому лісі, перемагає синівська любов і він повертає „назад, по бабу”.

Образи немічної, скривдженої *старості* вимальовує Марко Черемшина — представник так званої „Покутської трійці”. Письменник зображує

⁴ Т. Шевченко, *Перебендя*, [в:] його ж, *Кобзар*, вступ. стаття О. Гончара, прим. Л.Ф. Кодацької, Київ 1984, с. 51.

⁵ Т. Шевченко, *Гайдамаки*, [в:] його ж, *Кобзар*..., с. 122.

⁶ Див.: Т. Шевченко, *Повне зібрання творів. У десяти томах*, т. 7, кн. 1, № 82, Київ 1961.

⁷ Див.: М. Богданович, *Краса и сила (Опыт исследования стиха Т.Г. Шевченко)*, „Украинская жизнь” 1914, № 2, с. 44.

⁸ Т. Шевченко, *Сова*, [в:] його ж, *Кобзар*..., с. 191.

⁹ Див.: Є. Кирилюк, *Тарас Шевченко. Життя і творчість*, Київ 1964, с. 156.

соціальні умови, в яких жили тогочасні селяни-бідняки, у тому числі в новелі *Дід* (1901) — своєрідному монолозі-звертанні старого діда до своїх дітей-кривдників, чи в новелі *Бабин хід* (1901), в якій описано, як над старою жінкою після смерті її чоловіка знущуються діти.

Подібно і Василь Стефаник — „поет мужицької розпуки” — засуджує у своїй новелістичній творчості самотню старість. Його новела *Сама-самісінька* (1897), що описує таємничу смерть старої баби, на тлі натуралістично-готичної обстановки наводить жах силою висловлювання і тим самим потрапляє до „найстрашнішої книги в історії України” (Наталя Заболотна¹⁰) — *Антології українського жаху* (2002).

З великою пошаною ставиться до старших за віком героїв майстер поетичного кіно Олександр Довженко. В автобіографічній кіноповісті *Зачарована Десна* (1956) він з дивовижною теплотою змальовує свого діда Семена Тарасовича. Подібно зображуються старі діди-перевізники в оповіданні *Ніч перед боєм* (1942) чи стара Марія Стояниха в оповіданні *Мати* (1949) та ін. Останній образ співзвучний з виписаним з надзвичайною психологічною достовірністю портретом старої матері з оповідання *Я (Романтика)* (1924) Миколи Хвильового. Також Остап Вишня — неперевершений сатирик, як тонкий знавець старого українського села з його звичаями і старими жителями, з великою любов'ю описує „дідів наших й бабів наших” в однойменному нарисі (*Діди наші й баби наші*, 1947). Тут Євмен Петрович Підліток й Одарка Пилипівна Гостра — жнивारी-передовики, яким вже за сімдесят, описані з ліризмом, теплим і яскравим гумором, зображені як хранителі історичної пам'яті народу, сіячі добра.

І врешті письменники-„шістдесятники” — своєрідні духовні спадкоємці відроджувальних процесів 20-х рр. ХХ ст., у тому числі Ліна Костенко (*Старесенька іде по тій дорозі; Старенька жінко, Магдо чи Луїзо...!; На старих фотографіях всі молоді* та ін.), Микола Вінграновський (*Бабунин дощ; Стояла баба, руки склала* та ін.), Дмитро Павличко (*Два кольори; Рубаї*, 1987 та ін.), з особливим пієтетом відносяться до літніх людей, старих традицій, що є, на їхню думку, запорукою збереження національної тотожності. Водночас, оскільки „шістдесятники” ставляться до феномену *старості* з пошаною, остільки вже найновіші покоління українських літераторів зі скептичністю, інколи зневагою¹¹. Порівняймо хоча б пієтичне

¹⁰ Див.: Н. Заболотна, *Найстрашніша книга в історії України*, [в:] *Антологія українського жаху*, упоряд. В. Пахаренко, Київ 2000.

¹¹ Вказаний вище дисонанс між „шістдесятниками” і найновішими поколіннями українських письменників джерелом своїм сягає проблеми зміни статусу українського письменства — з колоніального на постколоніальний. Так зване „роздержавлення” літератури (Роксана Харчук) зумовило суттєві зміни у сприйнятті українським творцем навколишньої (пострадянської, постчорнобильської, посттоталітарної тощо) реальності, віддзеркаленої у їхній творчості. Детальніше на цю тему див. статті нашого авторства: А. Horniatko-Szumilowicz, „*Drwal na pustyni*”. *O kondycji współczesnego ukraińskiego*

ставлення до героїв похилого віку в повістях та романах „шістдесятника”, майстра інтелектуальної прози Валерія Шевчука (*Дім на горі*, 1983, *Вона чекає його, чекає...*, 1961, *Вечір святої осені*, 1966 та ін.) і, відповідно, депреціацію старості у творах автора української „чорнушної прози” 90-х років Олеся Ульяненка (*Сталінка*, 1994). Підсумовуючи, наведені вище приклади доводять, що в принципі для української класичної літератури характерні образи похилого віку людей, змальовані традиційно з любов’ю, пошаною, які стоять в близькому зв’язку з українською ментальністю й українським національним характером.

У цьому аспекті цікаво простежити сприйняття феномену *старості* поетом-шістдесятником Василем Симоненком, що і є предметом нашого дослідження.

Свого часу знаменита дослідниця українського „шістдесятництва” Людмила Тарнашинська писала про Василя Симоненка як „знакову постать другої половини минулого століття — і то не тільки в розрізі мистецькому, літературному, а й у контексті суспільному”¹². Справді, 1935-го року народження поет, який пішов із життя на 28-му році через жорстоке побиття, зразу після смерті здобув величезну народну популярність і визнання критиків, літературознавців, письменників. Останні величали поета „витязем молодой української поезії” (Олесь Гончар¹³), „лицарем поезії” (Станіслав Тельнюк¹⁴), „більшим за самого себе” (Іван Дзюба¹⁵), „найбільшим шістдесятником з шістдесятників” (Василь Стус¹⁶) тощо. Товариші по перу в один голос відзначали такі якості його творчості, як „суворий реалізм, громадянська мужність й категорична безкомпромісність” (Іван Світлич-

pisarza: jego wizerunku oraz roli w procesie literackim, „Studia Ukrainica Posnaniensia. Літературознавство” I, red. T. Kosmeda, Poznań 2013, с. 245–252; А. Горнятко-Шумилович, *Творча екстрема vs традиційний прозопис (Про різні типи художнього світовідображення у сучасній українській прозі)*, [в:] *Ното Communicans IV: Человек в пространстве межкультурной коммуникации*, под ред. К. Янашек, Й. Митурской-Бояновской, Б. Родзевич, Щецин 2014, с. 107–111; А. Горнятко-Шумилович, *Чуттєве сприйняття романів Олеся Ульяненка*, [в:] *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich II. Zmysły 2*, red. A. Paszkiewicz, M. Filippek, I. Gwóźdź-Szewczenko, J. Kula, J. Skowron, Wrocław 2015 („Slavica Wratislaviensia” CLXI), с. 189–199; А. Горнятко-Шумилович, *Міське пекло vs сільська ідилія в українській сучасній прозі (на основі „Сталінки” Олеся Ульяненка і „Соняхів” Катерини Мотрич)*, [в:] *Obce/swoje. Miasto i wieś w literaturze i kulturze ukraińskiej XX–XXI wieku*, red. K. Glinianowicz, K. Kotyńska, e-book (pdf), Kraków 2015, с. 125–138 та ін.

¹² Л. Тарнашинська, „Поетика поривань” як естетична норма: Василь Симоненко, [в:] її ж, *Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (Історико-літературний та поетикальний аспекти)*, Київ 2010, с. 100.

¹³ О. Гончар, *Витязь молодой української поезії. Передмова*, [в:] В. Симоненко, *На схрещених мечях: Вибрані твори*, упоряд. і комент. В. Костюченка, Київ 2004, с. 5.

¹⁴ С. Тельнюк, *Лицар поезії. Спогад про Василя Симоненка*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори*, упоряд. А. Ткаченко, Д. Ткаченко, 3-тє вид., випр., Київ 2015, с. 700.

¹⁵ І. Дзюба, *Більший за самого себе*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори...*, с. 655.

¹⁶ В. Стус, *Серед грому і тиші*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори...*, с. 654.

ний¹⁷), гостре відчуття зв'язку „національної ідеї з усіма загальнолюдськими цінностями” (Іван Дзюба¹⁸) тощо. Саме вищезазначений наскрізний гуманістичний пафос поезій Симоненка вважається домінантою його творчості, і проявляється, окрім іншого, у шанобливому ставленні поета до феномену *старості*. Незважаючи на факт, що за кількістю це невелике число творів на фоні творчої спадщини поета (кільканадцять віршів й одне оповідання), вони вражають силою почуттів і своєю актуальністю, вписуючись у загальний людинолюбний характер Симоненкової лірики. Слід зазначити, що переважна більшість його творів, в яких наявний більшою чи меншою мірою мотив *старості*, коріниться в біографії поета, на виховання якого великий вплив мав, окрім матері, ще старий дід. Останній формував душу майбутнього поета, знайомив з національною історією, прищепив йому почуття національної гідності, спонукав до віршування. Його любов і турботу Симоненко пам'ятав до останніх днів свого короткого життя. Це були світлі спогади з дитинства. Саме так і називається Симоненків вірш (*З дитинства*, 1954), в якому з глибокою любов'ю ліричний герой, що його легко ототожнити з автором, згадує свою рідню — матір і старого діда: „В мене була лиш мати,/ Та був іще сивий дід, —”¹⁹. Останній, за відсутності гуляючого батька, описується з особливим пієтетом, оточується винятковою пошаною („Спасибі ж тобі, дідусю,/ За те, що ти дав мені...”²⁰).

Суто автобіографічний характер (з деякими елементами художнього домислу) має також один з нечисленних прозових творів у літературній спадщині Симоненка — оповідання *Дума про діда* (1962). Оповідь у творі ведеться від першої особи, оповідач час від часу оцінює події, що відбуваються з висоти його життєвого, зрілого досвіду: „[...] Чим густіша паморозь падала на дідову голову, тим більше він любив мене і щедріше розкривав свою душевну скарбницю”²¹. Це наратив про пошану старості, історія приязні старої людини з хлопчиком, спогади онука, сповнені любові й глибокої вдячності до рідного діда.

Тема *старості* і *старіння* з'являється у ряді віршів Симоненка, причому в різних комбінаціях. По-перше, *старість* як центральний мотив — споконвічна проблема „батьків і дітей” присутній у вищезгаданому оповіданні *Дума про діда*, але також у Симоненкових поезіях *Старість* (1956) чи *Дід умер* (1959). Тут наявні образи *старості*, її наближення, а то й смерті. Вони пов'язані з відходом від життя, з фізичним розпадом, зі смертю, але також з любов'ю і партнерством. Так, у *Думі про діда* теплі спогади про рідну людину — діда поєднані зі своєрідним відтворенням останніх років

¹⁷ Див.: І. Світличний, *Слово про поета*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори...*, с. 619.

¹⁸ І. Дзюба, *Виступ на вечорі, присвяченому 30-літтю з дня народження Василя Симоненка, в Будинку літераторів 16 січня 1965 р.*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори...*, с. 631.

¹⁹ В. Симоненко, *З дитинства*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 103.

²⁰ Там само.

²¹ В. Симоненко, *Дума про діда*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 412.

дідового життя і стеженням за поступовим згасанням старої людини: „Він старів на моїх очах, і йому здавалося, що сила його і навіть саме життя його переливаються в мене [...]”²².

У ранньому вірші *Старість* ліричний герой засуджує нешанобливе ставлення до старого діда, якому виповнилось уже „сім десятків”, і який „сам незчувсь, коли і відгуло”. Промовисті описи старечої фізіономії („Вже лице пожовкло, як солома,/ Борознами вкрилося чоло,/ Сяють очі глибиною спідлоба, / Тільки пух лишивсь на голові...”²³) передують осудливим рядкам про сімейну неповагу до старого („Лає син, що ні чорта не робить,/ Допіка невістка: ще живі?”²⁴). Єдиною розрадою діда була радість спілкування з „добрими малюками”, „малечемо”, „що його мов батька облягла” та можливість „вмерти на землі батьків”. Вірш за ідейним навантаженням (проблема зайвого рота), а навіть провідними образами (натуралістичні описи старечої фізіономії, контрастне, у порівнянні з батьками, любляче ставлення онуків, прагнення старої людини померти у своїй хаті, на своїй землі) суголосний оповіданню Михайла Коцюбинського *Що записано в книгу життя* (1911). Це підтверджує нерозривний зв'язок поезії Симоненка з українською літературною спадщиною, його традиційне сприймання таких констант, як пошана старості, батьківського дому, Батьківщини.

Свого роду продовженням поезії *Старість* є вірш *Дід умер*, який може звучати скорбним реквіємом по старій, близькій серцю людині. Повернувшись з похорону, поминальники сіли за скорботний стіл, щоб згадати покійника. Образ старого діда зображений з глибокою вдячністю за все, зроблене ним для людей, для землі. Немовби стародавні голосіння, звучать тужливі слова спопинів, емоційне згущення яких досягнуте за допомогою стилістичного принципу градації: „Він тепер вже не встане/ і ранком не піде/ із косою під гору круту./ І не стане мантачкою тишу будити,/ задивлятися в небо, як гаснуть зірки”²⁵. Смерть діда переходить у безсмертя роду: „Його думи нехитрі/ додумують внуки,/ і з очей ще віки пломенітимуть в них/ його пристрасть і гнів,/ його радощі й муки,/ що, вмираючи,/ він передав для живих”²⁶. Тому-то твір, незважаючи на заголовну „межову ситуацію” втрати, наповнений оптимістичним звучанням („Я не вірю, що дід із могили воскресне,/ але вірю,/ що ні —/ він увесь не умре...”²⁷). Останні слова перефразовані Симоненком з відомого вірша давньоримського поета Горація *До Мельпомени* („Смерті весь не скорюсь; не западе в імлу Частка краща моя”²⁸), що вважа-

²² Там само.

²³ В. Симоненко, *Старість*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 150.

²⁴ Там само.

²⁵ В. Симоненко, *Дід умер*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 177.

²⁶ Там само, с. 178.

²⁷ Там само.

²⁸ Квінт Горацій Флакк, *До Мельпомени*, https://docs.google.com/document/d/1O11QfEndrKt6TGAUqBcO5Xez4Z7HPcxUh_UAelpBM3A/edit?pli=1.

ється першим твором серед поезій, присвячених усвідомленню поетом досягнень свого творчого шляху. Аналогічний мотив увічнення пам'яті про поета, який буде потрібен майбутнім поколінням, присутній також у вірші Олександра Пушкіна *Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний...* („Ні, весь я не умру, я в лірі жити буду,/ Від праху утече нетлінний заповіт, —/ І славу матиму, допоки серед людю/ Лишиться хоч один піт”²⁹). Причому, у творах Горация та Пушкіна йдеться про нетлінність душі поета, тоді як у вірші Симоненка провідною ідеєю є невмирущість пам'яті про близьку людину.

На перший погляд рядки вірша нагадують особисті переживання українського поета, пов'язані з утратою реальної людини — рідного діда. Водночас ці ж рядки пройняті глибокою філософською думкою — протестом проти швидкоплинності часу і тлінності людського життя („бо не хочу, щоб із землі йшли без сліду безіменні, незрівнянно чудесні, горді діти землі, вірні діти праці”³⁰), а отже переростають рамки конкретної життєвої ситуації і набувають універсального загальнолюдського звучання.

Поміж віршів, присвячених *старості* є твори, в яких цей мотив не провідний, а співзвучний з темою важкого життя, зокрема понівечених жіночих дол, у тому числі *Баба Онися* (1961), *Жорна* (1961) чи *Піч* (1962). Так, у вірші *Баба Онися*, що має автобіографічний характер, зображена самотня старість заголовної Онисі, яка втратила трьох синів. На підкріплення образу *старості* вживаються метафоричні вислови (на кожній волосині баби Онисі „морозом тріщить зима”), а також порівняльні конструкції („Страшнішого ж горя нема, ніж те, коли старість мати в домівці стрічає сама”³¹). У *Жорнах* ліричний герой осуджує над силу важку працю жінки-матері: „При тьмяному мигтінні каганця/ жіночі ніжні/ материнські руки/ тягли за ручку/ камінь без кінця”³². І врешті у вірші *Піч* представлена важка доля старої тітки, яка кращі свої літа присвятила мозолистій праці. Ліричний герой співчуває старій жінці („Сновигають по зморшках думи,/ На щоках танцює вогонь,/ Сажа в'їлася чорним глумом/ У пелюстки її долонь”³³), закликаючи похилитися над понівеченою долею старої натруженої жінки („Менше ми гіркоти нестимем,/ Стане ближчою наша мета,/ Як не будуть у небо димом/ Підніматись жіночі літа”³⁴). Фраза „Скільки в пашу цій ненажері Тітка вкинула кращих літ...”³⁵ звучить як звинувачення на адресу системи, в якій згоряє жіноча молодість, здоров'я, краса і привабливість.

²⁹ О. Пушкін, *Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний...*, перекл. М. Рильський, [в:] М. Рильський, *Твори. У двадцяти томах*, т. 5. *Поетичні переклади*, Київ 1984, с. 156.

³⁰ В. Симоненко, *Дід умер...*, с. 178.

³¹ В. Симоненко, *Баба Онися*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 216.

³² В. Симоненко, *Жорна*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 197.

³³ В. Симоненко, *Піч*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 228.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

У низці Симоненкових віршів, наприклад, *Проводи* (1954), *Матері* (1955), *Переспів з народної* (1955), *Посвята* (1956) та ін. образ *старості* поєднаний з образом материнства, ототожнюваного з Україною. У них — центральною є постать матері. Традиційно для української літератури мати зображена як літня жінка, якій „[...] чорні шовкові коси/ Припорошила вже сивина./ Легкі зморшки обличчя вкрили —/ Наче праці тяжкої слід...”³⁶. Як правило мати — носій благородних рис характеру. Вона звертається до сина „[...] тихо,/ Ніжно та журливо”³⁷, дожидає його щасливого повернення з походу: „Будуть вік стояти біля броду / Посивілі верби-матері”³⁸, замовляє синові щастя: „— Хай тебе лишає лихо,/ Путь тобі щаслива!”³⁹ тощо.

Ліричний герой Симоненкових віршів возвеличує святість старої матері, образ якої „в душу глибоко запав” (*Посвята*). Він „цілує руки, що крутили жорна” (*Жорна*), звертається до матері зі словами любові й пошани: „Образ в серці такий несучу —/ Материнську любов гарячу/ І твоєї душі красу”⁴⁰ тощо. Останні рядки співзвучні з славнозвісними словами найвідомішої поезії Василя Симоненка *Лебеді материнства* (1962): „За тобою завше будуть мандрувати/ Очі материнські і білява хата”⁴¹. Вищенаведена фраза разом із заключними рядками вірша („Можна все на світі вибирати, сину,/ Вибрати не можна тільки Батьківщину”⁴²) виражають провідну думку твору — найдорожчим для кожної людини є Батьківщина, котру не вибирають, як і рідну матір, але люблять нетлінною любов’ю. Таким чином, для Симоненка, подібно як для його однолітка Бориса Олійника (*Мати сіяла сон... , Пісня про матір, Мати наша — сивая горлиця... , Мамо, вечір догоря...*) чи найвидатнішого і найближчого за часом попередника Олійника в розробці материнської теми, Андрія Малишка (*Пісня про рушник*), образ матері підноситься до символічного значення „Народ”, „Батьківщина”. У такому плані, можна встановити зв’язок концепту *старість* з концептами „материнство” і „Батьківщина”.

Окрім образів живих реальних типажів — старих людей („сивий дід”, „стара мати”, „стара тітка” тощо), в поезії Симоненка лейтмотивом проходить тема старих національних традицій, старих часів (*старість* як „стара сивина” — символ тягlostі і спадкоємності національних традицій), за якими тужить поет, протиставляючи їх, подібно як колись романтики, сучасній дійсності. Туга за старими славними часами звучить у ряді віршів, у тому числі в його ранній поезії *Українська мелодія* (1957), що навіть назвою нагадує твір ранньої романтичної поезії Євгена Гребінки (*Українська мелодія*,

³⁶ В. Симоненко, *Матері*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 124.

³⁷ В. Симоненко, *Проводи*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 109.

³⁸ В. Симоненко, *Переспів з народної*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 134.

³⁹ В. Симоненко, *Проводи...*, с. 109.

⁴⁰ В. Симоненко, *Матері...*, с. 124.

⁴¹ В. Симоненко, *Лебеді материнства*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 236.

⁴² Там само, с. 237.

1840). Причому, останній традиційно для романтичної поезії, присвятив твір возвеличенню широго почуття кохання, заради якого людина жертвує навіть власним життям („О мамо, голубко, не плач, не ридай./ Готуй рушники і хустки вишивай./ Нехай за нелюбом я щастя утрачу;/ Ти будеш весела, одна я заплачу!”⁴³), тоді як однойменна поезія Симоненка адресована забутим козацьким часам („Довго тужить сумна бандура/ Про діла у старій сивині,/ І якусь невідому зажуру/ Навіває та пісня мені”⁴⁴).

Мотив *старості*, старих цінностей як синоніму мудрості народу, його мови і її споконвічності звучить також у вірші Симоненка *Древній обікрадений народ*, 1962 („Нові покоління, як обнова,/ В лоні сповиваються твоїм./ І дідівська гордовита мова/ Служить вірно і слухняно їм”⁴⁵). Тут збереження рідної мови, що є запорукою збереження національної ідентичності народу, звучить поруч постулату „древності” (старості) українського роду. Подібно у вірші *Мій родовід* (1960) Симоненко пишається своїм народом і родом, підкреслюючи, як колись його великий попередник Іван Франко, значимість свого селянського походження. Рядки Симоненкового вірша: „Я із древнішого роду,/ Бо я — полтавський мужик”⁴⁶ цілком суголосні Франковим: „Я син народа,/ Що вгору йде, хоч був запертий в льох./ Мій поклик: праця, щастя і свобода!/ Я є мужик: пролог, не епілог”⁴⁷.

І врешті, чи не головний у життєвому кредо поета постулат пошани для традицій предків як строгий життєвий імператив прозвучав у ранній поезії Симоненка *Ровесникам*, (1958): „Ми в світ прийшли успадкувати славу,/ Діла, і думи, й чесні мозолі,/ Батьків велику полум’яну справу,/ Що захистила правду на землі”⁴⁸.

Своєрідним підсумком роздумів про повагу до старості як символу тяглості традицій є згадуване вже оповідання *Дума про діда*. Останні рядки твору виразно вказують на глибоке розуміння поетом сили дідової науки: „Я нікого так не любив, як дідів. Це жива мудрість, неписана історія нашого народу”⁴⁹. Справедливо, отже, твердить Людмила Тарнашинська, що „тема глибинної сув’язі поколінь, і в цьому контексті — тяглості й відповідально-

⁴³ Є. Гребінка, *Українська мелодія*, [в:] його ж, *Ведмежий суд. Вибрані твори*, Київ 1980, с. 42.

⁴⁴ Див.: В. Симоненко, *Українська мелодія*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 164; М. Жулинський, *Із забуття — в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини)*, Київ 1990, с. 405.

⁴⁵ В. Симоненко, *Древній, обікрадений народ!*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 231.

⁴⁶ В. Симоненко, *Мій родовід*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 180.

⁴⁷ Свого часу діаспорний літературознавець Дмитро Донцов справедливо зазначав: „Не один галицький письменник був селянським сином, та ніхто так не підкреслював своєї селянськості, так не пишався нею, як Франко. Неначе шляхтич древністю свого роду. Вважав себе речником молоді здорові кляси, яка вибивалася на вершини”. Див.: Д. Донцов, *Душевна драма І. Франка і його сучасників*, [в:] його ж, *Туга за героїчним. Постаті та ідеї літературної України*, Лондон 1953, с. 130.

⁴⁸ В. Симоненко, *Ровесникам*, [в:] його ж, *Вибрані твори...*, с. 175.

⁴⁹ В. Симоненко, *Дума про діда...*, с. 414.

сті [...], проходить червоною ниткою усю поезію Василя Симоненка [...]"⁵⁰. Дослідниця звертає увагу на поетичну модель світового дерева, яке вибудовує поет, відчуваючи „душею й серцем, і «туге коріння» своїх древніх предків, і себе та своїх сучасників — «віттям» — з «верховіттям чола»"⁵¹.

Василь Симоненко користувався небаченою всенародною популярністю. Цей „обранець, вустами якого промовляла доля нації” (І. Кошелієць⁵²), став улюбленцем українців не в останню чергу з приводу свого шанобливого ставлення до людини як самостійної мислячої особистості, яка, парафразуючи слова його вірша (*Ти знаєш, що ти людина*), незважаючи на суспільно-політичну кон'юнктуру, має бути свідомо своєї неповторності, унікальності. Імператив гуманістичного мислення поета зумовив і його посилену увагу до концепту *старість*, що наявний в Симоненковій поезії у різних його комбінаціях, у тому числі як центральний мотив — споконвічна проблема „батьків і дітей” (*Старість*) чи відхід від життя, що невід'ємно пов'язаний з фізичним розпадом і смертю (*Дід умер*), як мотив не провідний, але завжди присутній в тлі, співзвучний з темою важкого життя, зокрема жіночих понівечених доль (*Піч, Жорна*), в комбінації з домінантним для його творчості образом материнства, ототожнюваного з Україною-Батьківщиною (*Лебеді материнства*), і, врешті, як символ тяглості і спадкоємності національних традицій (*Древній обікрадений народ, Я чую у ночі осінні, Безсмертні предки*).

Аналізуючи концепт *старість* у поезії Василя Симоненка, ми усвідомлюємо, що він підтримує традиційне для української літератури його прочитання. „Глибоко народний поет”⁵³ у своїй віршовій спадщині, що стала культурним феноменом як зразок „складної простоти”⁵⁴, вірний звичаєві

⁵⁰ Дослідниця як приклад наявності мотиву зв'язку поколінь в поезії Симоненка згадує вірші *Я чую у ночі осінні*, 1962 („Усе, що вони любили,/ Віддай долюбить мені!”; „Живу не лише за себе,/ Я мушу жити й за них”) і *Безсмертні предки*, 1955 (див.: Л. Тарнашинська, *op. cit.*, с. 131).

⁵¹ Там само.

⁵² Див.: І. Кошелієць, „У хороший Шевченків слід ступаючи...”, [в:] В. Симоненко, *Берег чекань. Поезія. Щоденник. Спогади про поета*, вибір, вступна стаття і коментарі І. Кошелівця, вид. 2-ге, доповнене, „Сучасність” 1973, с. 7.

⁵³ Згідно з О. Різником та О. Гриценком, Василь Симоненко може претендувати на іпостась „народного поета”. У нього було, як зазначають дослідники, „те, чим не могли похвалитися ані жоден із визнаних «шістдесятників», ані навіть такий геній і мученик, як Василь Стус — а саме всенародна популярність його творів, ба більше — всенародне пісенне існування деяких із них [...]”. Див.: О. Різник, О. Гриценко, „*Народний поет*” сьогодні (*Василь Симоненко*), <http://litopys.org.ua/heroes/hero05.htm>.

⁵⁴ Видатний прозаїк-шістдесятник Валерій Шевчук назвав Василя Симоненка „поетом складної простоти”, вбачаючи таємницю надзвичайного успіху поета саме у позірній нескладності його „народних” віршів. Див.: В. Шевчук, *Поет складної простоти (Слово про Василя Симоненка)*, „Україна” 1985, ч. 1. По суті, всі дослідники літературної спадщини поета відзначали, що його вірші — „зовні прості і формально традиційні. Це здебільшого звичні ямби і хорей, скомпоновані в традиційні чотирирядкові строфи, непереобтяжені складними метафорами й асоціаціями” (див.: О. Різник, О. Гриценко, *op. cit.*, <http://litopys.org.ua/heroes/>

з увагою і пошаною ставитись до старості (літніх людей, ветхих традицій, древності роду), усвідомлюючи, що це запорука тяглості національно-культурного розвитку народу.

Вібліографія

- Богданович М., *Краса и сила (Опыт исследования стиха Т.Г. Шевченко)*, „Украинская жизнь” 1914, № 2.
- Горнятко-Шумилович А., *Міське пекло vs сільська ідилія в українській сучасній прозі (на основі „Сталінки” Олеса Ульяненка і „Соняхів” Катерини Мотрич)*, [в:] *Obce/swoje. Miasto i wieś w literaturze i kulturze ukraińskiej XX–XXI wieku*, red. K. Glinianowicz, K. Kotyńska, e-book (pdf), Kraków 2015.
- Горнятко-Шумилович А., *Творча екстрема vs традиційний прозопис (Про різні типи художнього світовідображення у сучасній українській прозі)*, [в:] *Ното Communicans IV: Человек в пространстве межкультурной коммуникации*, под ред. К. Янашек, Й. Митурской-Бояновской, Б. Родзевич, Щецин 2014.
- Горнятко-Шумилович А., *Чуттєве сприйняття романів Олеса Ульяненка*, [в:] *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich 11. Zmysły 2*, red. A. Paszkiewicz, M. Filipek, I. Gwóźdź-Szewczenko, J. Kula, J. Skowron, Wrocław 2015 [„Slavica Wratislaviensia” CLXI].
- Гребінка Є., *Ведмежий суд. Вибрані твори*, Київ 1980.
- Донцов Д., *Туга за героїчним. Постаті та ідеї літературної України*, Лондон 1953.
- Жулинський М., *Із забуття — в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини)*, Київ 1990.
- Заболотна Н., *Найстрашніша книга в історії України*, [в:] *Антологія українського жаху*, упоряд. В. Пахаренко, Київ 2000.
- Із повчання Володимира Мономаха дітям*, <http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/DAVNJA/legenditapamjatkidavnogoIII.txt>.
- Квінт Горацій Флакк, *До Мельпомени*, https://docs.google.com/document/d/1O11QfEndrKt6TGAUqBcO5Xez4Z7HPcxUh_UAeIpBM3A/edit?pli=1.
- Кирилюк Є., *Тарас Шевченко. Життя і творчість*, Київ 1964.
- Крилаті думки із трактатів та листів Григорія Сковороли*, <http://www.dnpg.gov.ua/id/1890/?PHPSESSID=16610d2afd2c5af8dced7858dda10a3a>.
- Рильський М., *Твори. У двадцяти томах*, т. 5, Київ 1984.
- Різник О., Гриценко О., „Народний поет” сьогодні (Василь Симоненко), <http://litopys.org.ua/heroes/hero05.htm>.
- Симоненко В., *Берег чекань. Поезія. Щоденник. Спогади про поета*, вибір, вступна стаття і коментарі І. Кошелівця, вид. 2-ге, доповнене, „Сучасність” 1973.

hero05.htm). Іван Світличний захоплювався силою його впливу, стверджуючи водночас, що були „й сильніші за нього чисто художньо, але не усталені й не цілком сформовані суспільно [...]” (див.: І. Світличний, *Слово про поета*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори...*, с. 619). Василь Стус писав про Симоненкову поезію, що „вона знаменувала собою повернення до неложної простоти, чіткості й чесності поводження зі словом”, і водночас, що „неноватор Симоненко «обійшов» на фініші багатьох новаторів: він був мужнішим за них” (див.: В. Стус, *Серед грому і тиші*, [в:] В. Симоненко, *Вибрані твори...*, с. 643, 654). Людмила Тарнашинська підкреслювала, що „йому не дано було піти «верховіттям» філософічної афористичності та метафоричної глибини”, зате він сповідує „граничну простоту і виразність вислову” тощо (див.: Л. Тарнашинська, *op. cit.*, с. 123, 134).

- Симоненко В., *Вибрані твори*, упоряд. А. Ткаченко, Д. Ткаченко, 3-тє вид., випр., Київ 2015.
- Симоненко В., *На схрещених мечах: Вибрані твори*, упоряд. і комент. В. Костюченка, Київ 2004.
- Сковорода Г., *Пізнай в собі людину*, пер. М. Кашуба, пер. поезії В. Войтович, Львів 1995.
- Тарнашинська Л., *Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (Історико-літературний та поетикальний аспекти)*, Київ 2010.
- Шевченко Т., *Кобзар*, вступ. стаття О. Гончара, прим. Л.Ф. Кодацької, Київ 1984.
- Шевченко Т., *Повне зібрання творів. У десяти томах*, т. 7, кн. 1, Київ 1961.
- Шевчук В., *Поет складної простоти (Слово про Василя Симоненка)*, „Україна” 1985, ч. 1.
- Horniatko-Szumiłowicz A., „*Drwal na pustyni*”. *O kondycji współczesnego ukraińskiego pisarza: jego wizerunku oraz roli w procesie literackim*, „Studia Ukrainica Posnaniensia. Літературознавство” I, red. T. Kosmeda, Poznań 2013.

The imagery of old age in Vasyl Symonenko's poetry

Summary

Humanistic pathos in the poetry of Vasyl Symonenko (1935–1962) makes him tackle the phenomenon of old age in a most respectful manner. The image of old age appears in a number of poems in various combinations, also as the main motif — the eternal problem of „fathers-children” (*Старість*) or the end of life, intrinsically linked with physical degeneration and death (*Дід умер*). In a series of poems by Symonenko the theme of old age and ageing is not central, but exists parallel to the theme of hard life and tough fate, especially of women (*Піч, Жорна*). Finally, the theme of senescence is present in Symonenko's poetry along with the image of motherhood, the main theme of his work, identified with Ukraine-the motherland (*Лебеді материнства*), and also treated as a symbol of intergenerational bonds and the continuity of national tradition.

Keywords: image of old age, humanistic pathos, poetry, Ukrainian literature of the 60's

Obraz starości w poezji Wasyla Symonenki

Streszczenie

Humanistyczny patos poezji Wasyla Symonenki (1935–1962) sprawia między innymi, iż poeta z wielkim szacunkiem odnosi się do fenomenu starości. Obraz starości pojawia się w wielu jego wierszach, przy czym w różnych kombinacjach, w tym jako motyw przewodni — odwieczny problem „ojcowie–dzieci” (*Старість*) czy kres życia, nieodłącznie związany z fizycznym rozpadem, śmiercią (*Дід умер*). W cyklu wierszy Symonenki motyw starości i starzenia się nie należy do centralnych, lecz występuje równolegle z tematem ciężkiego życia, trudnych losów, zwłaszcza kobiet (*Піч, Жорна*). I wreszcie motyw starości obecny jest w poezji Symonenki w połączeniu z głównym w jego twórczości obrazem macierzyństwa, utożsamianym z Ukrainą-Ojczyzną (*Лебеді материнства*), jak również jako symbol związku pokoleń, ciągłości tradycji narodowych.

Słowa kluczowe: obraz starości, patos humanistyczny, poezja, literatura ukraińska lat 60. XX wieku